

Гордана ВЛАХОВИЋ*

СРПСКА САТИРА У ЕГЕРИЋЕВОЈ КРИТИЧКОЈ ВАЛОРИЗАЦИЈИ

Апстракт: Сатира треба да представља критичку свест друштва. Сатиричар мора да поседује стваралачку снагу у себи којом осваја слободу да би исказао критику лоших нарави, обичаја и друштва. Савремена српска сатира наслања се на српску књижевну традицију, од Вука Караџића, Змаја, преко Домановића и Нушића до Александра Поповића. Од ових поставки полази Мирослав Егерић који је својом Антологијом савремене српске сатире показао да је усвојио и освојио стваралачку снагу писца – слободу, утирући пут сатиричарима, без дотадашњих забрана. Своје изабранике назвао је Домановићевим племеном. Оставио је отворена врата за долазеће поборнике „борбене ироније”.

Кључне речи: *сатира, слобода, критичка свест, наслањање на традицију, храброст, борбена иронија, домановићевска уметничка свест*

Мирослав Егерић, професор књижевности на Универзитету у Новом Саду, историчар књижевности, књижевни критичар, есејиста, човек богате литерарне биографије, савременом српском сатиром озбиљно се позабавио још 1970. године, саставивши *Антилопију савремене српске сатирије*, у издању Српске књижевне задруге. Њоме је Егерић практично извукао из сенке једну књижевну врсту не баш пожељну у време социјалистичке Југославије (а не баш омиљену код било ког властодршца). Предраг Палавестра у својој *Историји српске књижевне критике* (Матица српска, Нови Сад, 2008, стр. 695) тај Егерићев „храбри подвиг у поретку партијске културе” означава овим речима: „Под громобранима Аристофана, Јувенала, Свифта, Стерије, Змаја и Домановића, покривен узвишеном сврхом сатире да поправи и излечи, Егерић је ушао у расправу о сатири и слободи.” А време политичке диктатуре веома је инспира-

* Гордана Влаховић, књижевник

тивно за стваралаштво типа сатире, ироније и гротеске (ако не носи со-
бом „ритуализацију критичког духа у сатири“).

Не спорећи да је *Анџолоџија*, као све антологије, субјективна и хоти-
мично сведена на писце које састављач воли и бира, и напомињући да
многа пера сатиричне поратне публицистике нису заузела места у њој,
Егерић полази од тврдње да се поратна српска сатира наслања на нашу
ранију, традиционалну сатиру (од Вука Караџића и његовог Писма кне-
зу Милошу, Змаја, Јакшића, Војислава Илића до Радоја Домановића, Бра-
нислава Нушића и Диса), која је знала да покаже пороку његову рођену
слику, те да подсмех није био само подсмеха ради већ и борба за племе-
нитије облике живота. Егерић уочава два вида поратне српске сатире:

1. Хуморно-брижну, народски моралистичку (Бранко Ћопић, Васа
Поповић, Миле Станковић, Љубиша Манојловић)

2. Интелектуално циничну, уз пародију и гротеску (Ерих Кош, Душко
Радовић, Брана Црнчевић, Матија Бећковић, Добрица Ћосић – у *Бајци*,
Бора Ћосић, Александар Поповић).

Првим издањем *Анџолоџије* обухваћено је тринаест аутора, а одабра-
ни су краћи прозни облици (прича, басна, афоризам) те поезија; такође
и два одломка из романа *Бајка* Добрице Ћосића. Друго, допуњено и про-
ширено издање *Анџолоџије* штампано је 1987. године у издању Књижев-
не заједнице Новог Сада, уз Егерићеву напомену „да златна жица дома-
новићевског и нушићевског духа у нашој сатири није усахнула и да вре-
ло ведро, изворног демократизма бије у тој сатири местимично изузет-
ном луцидношћу, моралистичком страшћу и интензитетом.“

Док у првом издању афористички исказ заступа уздржано (Брана
Црнчевић, Душко Радовић, Павле Ковачевић), у другом издању *Анџо-
лоџије* избор проширује са осам афористичарских имена, те афоризам
као повремено оспоравани књижевни облик добија своје место у раз-
нородној породици сатиричног казивања. (Сетим се дефиниције: Афо-
ризам је роман на дијети. Чула сам га од Ивка Михајловића, крушевач-
ког афористичара, који упорно пробија пут ка Домановићевом племену.)

У предговору *Анџолоџији* (1970) те у допуњеном издању (1987) називом *Српска џослерајина сатира* Мирослав Егерић захвата:

- историјат сатире
- природу и технику сатире
- облике сатире
- сатиру и слободу
- сатиру на делу.

Као суштина постојања стваралачког процеса сатиричара јесте питање освајања слободе, и то слободе ОД, и слободе ЗА. Ако је сатира критичка свест друштва, онда код сатиричара мора постојати занос демаскирања али и снага конструктивне љубави према позитивним вредностима живљења.

Године 2010. у издању зрењанинске „Агоре” излази из штампе Егерићева књига *Домановићево њлеме* којом аутор наставља темељито праћење српске савремене сатиричне мисли, портретишући сатиричаре кроз петнаестак есејистичких текстова. Есејима су обухваћени следећи писци заступљени у *Анџолооџији*: Бранко Ћопић, Васа Поповић, Брана Црнчевић, Влада Булатовић Вид, Душан Радовић, Матија Бећковић, Милован Витезовић, те је додато пет имена из другог издања *Анџолооџије*: Илија Марковић, Анђелко Ердељанин, Растко Закић, Александар Баљак, Слободан Симић.

Портретишући сатиричаре, Егерић прати пре свега постојање стваралачке снаге писца – слободе, те и спремности да се искажу „разорне критике лоших нарави, људских обичаја и чинова.” Уколико је сатира у делима одабраних „борбена иронија”, а не „пасивна иронија.” Егерић поставља пред сатиричаре задатак да постану извориште „нове критичке енергије” а не да освајају слушаоце и „наградице” са по којим допадљивим афоризмом. „Ваља се вратити изворној, моралној, живој, бистрој сатири типа Домановић!” Да сатиричар испуни виши циљ српске сатире: „...да смехом мења нарави, усправља повијене, а ослобађа заплашене и резигниране.” Сатиричар треба да одбија прихватање понашања „свршеног чина”, сервилност и инфантилну бесадржајност преживљавања у маниру „ја нисам одавле”, већ оштром и бритком речју да даје лекције из грађанске непослушности и отпора злу. Стога у делима већине сатиричара унетих у *Анџолооџију* и прикључених касније *Домановићевом њлему* постоји дозив за достојанством човека, непристајање на кукавичлук, понизност, деградацију разума. И опомена како Егерић истиче да „ништа са човеком није завршено; постоје неисцрпне могућности враћања.”

Којим својствима су Егерићеви изабраници изборили припадност племену српског творца алегорично-сатиричне приче? Први у низу одабраних, Бранко Ћопић, меланхолични сатиричар епохе, својом *Јерейничком њричком* „завитлао је свој камен у буђаво мртво море тога новог друштва”, у коме је било људске патње створене насиљем, и моћи власти, и чисте вере у револуцију, и јад бораца због изневерених идеала.

Егерић за сатиру Васе Поповића користи несвакидашњу синтагму „елегична сатира”, а за сатиричара да је „у самом језгру бића тужан

писац”, јер види све, али му није до смеха, иако поседује шеретлук који разгаљује.

Самоироничан и ироничан, човек који се једанпут подсмехне себи а онда неколико пута другима, тако да се ти други, због оног себи упућеног, не увреде, човек који се „уписао у књигу вољених писаца”, Душан Радовић, зрачио је унутрашњом, елегичном насмешеношћу. Егерић га карактерише као у бићу безазленог, писца без гордости, човека који гледа слабости људи, али им не суди. Човека види као слабо биће, но не пресуђује него брине и разуме га. Ако је и говорио о слабостима људи (брачно-породичне свађе, лењост, надобудност, глупост, умишљеност...) изрекао би и о себи: „Волео бих да сам постао велики уметник, али нисам умео.” Тиме је себе стављао међу слабе и несавршене, па се оштра жаока о другима примила без буке и беса. У годинама сумора и сивила недостаје један Душко Радовић, радо се можемо сложити са Мирославом Егерићем.

Још један од Домановићеваца је и Влада Булатовић Вид, тај будилник у свом времену (М. Е.), писац који је својим сатиричним причама и афоризмима „буддио бољи део у грађанима”, и веровао у могућност поправке људи и обичаја. За разлику од Вида, Брана Црнчевић не прашта и не заборавља. Провокативно, оштро, често по себе опасно, Црнчевић уноси у свој афоризам „разорну киселину при чијем дејству се видело од којих супстанци је сачињена домаћа политичка, упорна лаж.” Племену великог сатиричара призива Матију Бећковића, рођеног песника, „и сузу и мину”, са неисцрпним списком тема и мотива своје сатире (једноумље, злоупотреба власти и моћи, сумњичења људи, каријеризам, снобовштина, мане и недаће и друге стране – обичног, малог човека...).

У сјајни Витезовићев „дриблинг духа на малом простору” свакако треба издвојити и данас радо за подсећање афоризам „Живео конгрес мерцедеса на Тргу Маркса и Енгелса”. Све аномалије друштва које гради „светлу будућност” стале су у тај афоризам. И ко коси и ко воду носи. И ко је пролетер и ко пролетеријатом влада. А трг није крив што се звао тако како се звао. Треба издвојити Егерићеву опаску „о подаништву које се само пренело из једноумног режима у политичке странке”, те се зарад чувања положаја не опонира мишљењу шефа странке. То је једна од озбиљних мана постојећег система, јер се не можемо надати бољем току ствари у држави и друштву ако немамо смелости да преузмемо ризик властитог мишљења. Егерић користи синтагму „одговорност из слободе”.

На трагу Домановићу, по Егерићу су Илија Марковић, са способношћу да уочи околности које нас деградирају као појединце и друштво,

те Анђелко Ердељанин који пише о лошим својствима људи, и оних који људима управљају стављајући их у сатирично огледало, колико год нико од њих не желео да се огледне; Растко Закић са својим стиховима и афоризмима социјалног карактера, уз Егерићеву замерку на наслов (*Шунд сѝихови*) који по њему чине уступак текућем укусу иако оштроумност стихова опонира наслову. Александар Баљак је по Егерићу сатиричар таквога кова који је на прави начин чуо Домановића, а и писац високе уметничке одговорности. Он не кокетира афоризмом са публиком, његов афоризам носи дубљу истину живота и продире до „матрице идеологизоване свести”. На истом трагу је и Слободан Симић који је својом сатиром зашао у суштину социјалног и политичког живота, с нарочитим ефектима у доба титоизма.

Ту би требало да се затвори улаз у привилеговано Домановићево племе. Али, да ли би било примљено у улицу Мирослава Егерића да наречени писац књиге није и сам део племена? И да није и сам отворен за нове узлете духа? Да ли се може оспорити мисао Бранка Ђопића да се „сатира и хумор не могу писати са компромисом?” Оно што захтева од других, Егерић је усвојио и освојио давно – врлину стваралачке снаге писца – слободу. Слободу да полемише, да указује, да се успротиви, да оштро приговори. Уочава девијантну слику система који му није мио нити коме он јесте драг; девијантна понашања се разлажу на групе те на појединце и захватају као рак-рана цело друштво. И та метастаза траје у комунистичком и посткомунистичком времену, а богами и у времену „тоталитарне демократије” (како рече један лик у Матијевићевом роману *Врло мало светлости*). Мирослав Егерић није ћутао, нити се измицао. Колико год неки текстови из *Анѝолоѝије* данас деловали бенигно, у време њене појаве требало је грађанске храбрости, а и речи заштите. Али се после појаве *Анѝолоѝије* однос према сатири променио а сатиричари „добили крила”. Јер Егерићева одбрана сатире била је „...да говорити истину значи служити а не одмагати својој заједници”. Отуда она домановићевска уметничка свест о којој је на почетку књиге *Домановићево ѝлеме* реч и „патриотизам савести” прикључују Домановићевом племену име онога који их је окупио у својој улици. И није затворио капије за долазеће поборнике „борбене ироније”.

А долазећих има. Како стваралаца обимнијих књижевних облика (драме): незаобилазни Душан Ковачевић, те млађе снаге (Биљана Србљановић, Милена Марковић, М. Богавац), те неких романсијера који ружну стварност преобличавају у гротеску и персифлажу (Владан Матијевић нпр.). Могу се поменути и Драгутин Карло Минић са својом *Наци-*

оналном географијом и афористичким бодљама, Александар Чотрић који својим „кратким резovima” разобличава зло у сваком појавном облику, Радивоје Бојичић са својим *Маниџим возом у Злајном крстју*, те млада нада београдског афористичког круга Ненад Вучетић. И ту се низ не завршава.

На крају, а могло је и на почетку, мото Егерићеве антологије је „Не слушајте наш смех – слушајте наш бол који је иза њега” (Александар Блок). Томе блиска је Егерићева мисао да смех српске сатире чува у свом језгру и бол „...жалбу што нисмо бољи но што смо”. Ваљда је зато и добро што су капије уласка у Домановићево племе отворене. Да сатиричар бди на страни савести и морала, у нашим годинама опасног живљења. А које то код нас кроз деценије нису?!

Gordana VLAHOVIĆ

SERBIAN SATIRE IN EGERIĆ'S CRITICAL VALORISATION

Summary

The satire is meant to represent the critical conscience of society. The writer must possess creative energy within himself with which he conquers freedom in order to express his critical attitude towards bad characters, customs and society. Contemporary Serbian satire springs from the old Serbian literary tradition starting from Vuk Karadžić, Zmaj through Domanović and Nušić to Aleksandar Popović. From these premises starts Miroslav Egerić who showed with his *Antology of Contemporary Serbian Satire* that he has adopted and gained the previous prohibitions. He called his chosen writers the tribe of Domanović. He has left the door ajar for the on-coming partisans of „combat irony”.